

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

Een nieuw tijdperk van betrokkenheid: de VS zijn terug van weggeweest

De VS hebben het internationale leiderschap verloren en de EU is niet in staat gebleken dat vacuüm op te vullen. Dat was eind vorig jaar de balans in zowel de VS als Europa. Rusland claimt in die nieuwe orde weer een positie als grootmacht, China zegt het voorbeeld voor een harmonieuze wereld te hebben — en daar past democratie naar westers voorbeeld niet bij. Er is maar één land dat de balans weer naar de andere kant kan doen omslaan: de veroorzaker van de crisis in de internationale verhoudingen zelf, de VS. ‘De wereld schreeuwt om vooruitziend Amerikaans leiderschap.’

door *Jan van Benthem*

De auteur is buitenlandcommentator voor het *Nederlands Dagblad*.

HET IS OVERDUIDELIJK VOOR DE RUSSISCHE *Pravda*: de VS hebben hun positie als enige wereldmacht verloren. En geen beter voorbeeld dan de actie van de Somalische piraten die het in april aandurfdën een Amerikaans schip aan te vallen. Dat dit voor de kapers betrekkelijk ongezonder afliep, kan niet verhullen dat het aanzien van de VS al zover is gedaald dat deze gelegenheidspiraten geen ontzag meer hebben voor de Amerikaanse vlag. ‘Een beetje wereldmacht zou Somalië binnen een paar weken met maar een paar bataljons kunnen veroveren.’ Maar dat zit er voor de VS niet meer in, nu Amerika in het buitenland tot over de oren vast is komen te zitten in de gewelddadige doolhof van Irak en Afghanistan en in eigen land is weggezonden in de put van de financiële tekorten.

Nu is deze Russische voorstelling nog af te doen als goedkoop leedvermaak, maar de conclusie is in wezen niet anders dan die de Amerikaanse

National Intelligence Council vorig jaar november trok in de studie *Global trends 2025*. Daarin zette de NIC alle feiten en inschattingen op een rijtje en constateerde dat de internationale gemeenschap ‘een wereldwijde boog van onrust te wachten staat’, inclusief een ‘ongekende verschuiving van

De invloed van de EU op het terrein van mensenrechten en democratie is beslissend teruggelopen

welvaart en economische macht van het Westen naar het Oosten’. De eenentwintigste eeuw wordt de eeuw van Azië, is de gedachte. De verschuiving van de macht was begin dit jaar al terug te zien in de eerste reis van Hillary Clinton als minister van Buitenlandse Zaken.

Zij ging niet volgens traditie naar de westerse bondgenoten in Europa, maar naar Azië, met China als belangrijkste reisdoel. Boven aan de agenda: het volgens Clinton ‘dwingend noodzakelijke’ overleg over de economie en de klimaatverandering. Die hadden voor de VS prioriteit boven het onderwerp van de mensenrechten, zo constateerde Amnesty International ‘verbijsterd en buitengewoon teleurgesteld’.

SERIE NEDERLAGEN

Wie zijn hoop op de EU heeft gevestigd om de plek van de VS als verdediger van de democratie en mensenrechten in te nemen, wordt zwaar teleurgesteld. Uit het in september 2008 verschenen onderzoek van de European Council on Foreign Relations blijkt dat de invloed van de EU binnen de VN juist op het terrein van mensenrechten en democratie beslissend is teruggelopen. ‘De EU ondergaat een crisis in slowmotion binnen de VN’, constateerden de onderzoekers. De westerse landen, de EU en de VS voorop, hebben bij initiatieven rond het beschermen van mensenrechten de laatste jaren ‘een serie nederlagen’ geleden. Dat nog in 2005 de Algemene Vergadering van de VN het beginsel van de Responsibility to Protect unaniem heeft aangenomen, verandert daar niets aan. In hetzelfde jaar werd namelijk door de communistische regering van China een witboek opgesteld met de titel *Het bouwen van een politieke democratie in China*. In dit witboek wordt duidelijk omschreven wat mensenrechten zijn, volgens de Chinese opvatting: ‘Het streven naar het bevorderen van de economische ontwikkeling en sociale vooruitgang om de verscheidene behoeften van de mens te bevredigen en hun algemene ontwikkeling te realiseren.’ Het hardhandig oppakken van protesterende Tibetaanse monniken past prima bij deze opvatting. Het garandeert immers de rust en sociale vooruitgang van een achtergebleven gebied en zo de mensenrechten van de inwoners.

Wat werkelijk gevaarlijk is, in de ogen van nieuwe grootmacht China, zijn de westerse opvattingen over democratie en mensenrechten, zoals de VS en de EU die voorstaan. ‘Democratie naar westerse stijl draagt de wortel van rampspoed in zich’, oordeelde het Chinese *Volksdagblad* in een hoofdartikel. Deze democratie, met de daarbij horende regeringswisselingen, kent namelijk een ‘gevaarlijke instabiliteit’, zegt ook Yang Wenchang, voorzitter van het Chinese Instituut voor Buitenlandse Betrekkingen. Hij veegde in november 2007 werkelijk de vloer aan met de westerse democratische zendingdrang, waarbij het Westen heeft geprobeerd China ‘in te lijven in een internationale orde die werd gedomineerd door westerse landen, de VS voorop’.

Peking wijst daarbij ook naar de gebeurtenissen van twintig jaar geleden, op het Tiananmenplein. Terwijl de regering tijdens dit ‘juni-incident’, zoals het door Peking wordt genoemd, land en volk wel moest beschermen tegen de misleide studenten en hun aanhangers, hoopten in het Westen ‘door een ideologisch perspectief geobsedeerde deskundigen’ dat het communistische bewind in China zou verdwijnen.

Het Westen heeft sindsdien nog weinig bijgeleerd, vindt Peking. Zo was de Europese Commissie in 2007 betrokken bij ‘een kwaadaardig complot tegen China’ door de mensenrechtenactivist Hu Jia en zijn vrouw Zeng Jinyan te nomineren voor de Sacharovprijs voor de vrijheid van denken, een daad die past bij het westerse streven om China te demoniseren en de westerse ‘ketterijen over mensenrechten te prediken’. Peking neemt dit kwaad, waarvan volgens de woordvoerder van het Chinese ministerie van Buitenlandse Zaken Jiang Zu ‘de bedoelingen te afschuwelijk zijn om uit te spreken’, hoog op. Een westerse regering die de proef op de som wil nemen, hoeft alleen maar een welbekende Tibetaanse winnaar van de Nobelprijs voor de Vrede uit te nodigen voor een ontmoeting met de premier.

HERREZEN RUSLAND

Waar de VS als eerste aan China denken als concurrerende grootmacht, heeft de EU vooral met het in eigen ogen ‘herrezen’ Rusland te maken. Dat gebruikt niet alleen harde taal in de beoordeling van de ‘westerse omsingeling’, maar deinst ook niet terug voor economische en militaire maatregelen. Zo heeft Europa al enige jaren op rij in het koudst van de winter te maken gehad met een gascrisis, waarbij Rusland zonder pardon de gaskraan naar het naar de zin van Moskou te veel op het Westen georiënteerde Oekraïne dichtdraaide — en zo ook andere landen in de vrieskou liet staan.

Evenmin deinst Rusland terug voor militair ingrijpen in andere voormalige Sovjetrepublieken, is de boodschap van de Russische bemoeienis met het conflict in Georgië. Het is sinds vorig jaar augustus zelfs een van de

centrale uitgangspunten van de Russische buitenlandpolitiek dat Rusland 'bijzondere belangen' heeft in de 'Nabije Buurlanden', ofwel de voormalige deelrepublieken van de Sovjet-Unie.

*Rusland en China zien
het westerse concept van
democratie als een gevaarlijk
experiment*

Dit mag pure machtspolitiek lijken, toch ligt ook hierachter een belangrijk ideologisch verschil met de westerse opvattingen over democratie en mensenrechten verschoelen. Net als China ziet Rusland het westerse concept van democratie

als een gevaarlijk experiment. Het ziet veel meer in een 'sociaal contract met het volk', waarbij de staat het algemeen belang verdedigt, desnoods tegen de rechten van het individu in.

In 2006 werd dit tijdens de jaarlijkse bijeenkomst van de Wereldraad van het Russische Volk, waarin de Russisch-orthodoxe kerk en de Russische staat de belangrijkste rollen spelen, vastgelegd in een verklaring waarbij de rechten van het individu behoorlijk werden gerelativeerd: 'Mensenrechten zijn niet universeel en onvervreemdbaar, maar zijn gegeven door God en de staat. De Raad verwerpt de stelling dat mensenrechten boven de belangen van de staat gaan.'

De westerse concepten van mensenrechten en democratie passen niet bij de Russische volksaard en cultuur, meent Rusland. En hoe dichter die westerse opvattingen Rusland naderen, via voormalige Sovjetrepublieken die zich bij de NAVO en de EU aansluiten of daar nadrukkelijk naar streven, hoe feller Moskou reageert.

ILLEGITIEM EN GEVAARLIJK

Deze uitgesproken standpunten van China en Rusland hebben in de internationale relaties vergaande gevolgen. Het is een voortdurende factor in de besluitvorming van de VN-Veiligheidsraad, waar Peking en Moskou tientallen initiatieven om burgers te beschermen tegen de willekeur van hun machthebbers hebben getorpedeerd. De dossiers rond Darfur, Birma, Zimbabwe en andere landen zitten vol schrijnende voorbeelden.

De Veiligheidsraad is door deze houding vrijwel lamgelegd. Het bewind in Soedan kon zo te lang zijn dodelijke spel spelen met de bevolking van Darfur, Mugabe stortte Zimbabwe in een economische afgrond en de junta in Birma kon ongehinderd de protesterende monniken en hun aanhang van de straten slaan en in nachtelijke razzia's oppakken. Zelfs toen het Birmese bewind in een tergende minachting voor het lijden van de slachtoffers van de verwoestende orkaan Nargis buitenlandse hulp pertinent

weigerde, kon de Veiligheidsraad niets doen. China spotte zelfs openlijk met de Franse oproep, de junta desnoods te passeren.

De frustratie bij landen die wel bedreigde burgers willen helpen, liep in het geval van Birma zo hoog op dat Frankrijk, Duitsland en Nederland spraken over een ad-hocverband van, in de woorden van premier Balkenende, ‘goedwillende landen’ die buiten de Veiligheidsraad om sancties tegen het regime zouden treffen. En de secretaris-generaal van de VN, Ban Ki-moon, velde een veelzeggend oordeel, toen hij in september 2007 de hoop uitsprak dat de VN weer ‘relevanter’ zou worden. Anders gezegd, in het systeem van vredeshandhaving en het beschermen van burgers is de VN door de huidige patstellingen irrelevant.

Het moment dat dit allemaal naar buiten kwam, vanaf 2005 maar vooral in en na 2006, is kenmerkend. Het waren de jaren waarin de VS op een dieptepunt in internationaal aanzien waren terechtgekomen. Daarvoor zijn drie oorzaken aan te wijzen: Irak, Irak en Irak.

De Amerikaanse grondtroepen waren tot de limiet belast door de herhaalde uitzendingen, terwijl het geweld in Irak ondanks de inspanningen het niveau van een burgeroorlog bereikte. Ook de financiële prijs was te hoog geworden. De oorlog kostte inmiddels vele miljarden dollars per maand en zelfs de VS konden dat niet opbrengen. Er ontstond een ongekend begrotingstekort.

Maar het zwaarst telde wel het morele verlies. De aanname dat Saddam Hoessein druk bezig was met massavernietigingswapens bleek een fabel. Dat was de eerste morele dreun: veel Amerikanen, maar ook veel West-Europeanen, die toch al grote moeite hadden met de inval in Irak, voelden zich bedrogen. Dat gevoel werd enorm versterkt door de onthullingen over de misstanden in de gevangenis van Abu Ghraib, de geheime vluchten en de hardhandige ondervragingsmethoden van de CIA, Guantánamo Bay en veel andere zaken waar Washington normen hanteerde waar de Europese bondgenoten zich bijzonder ongemakkelijk bij voelden. De internationale politieagent, zoals de VS na de val van het communisme wel werd gezien, was moe, platzak en had bovendien alle gezag verloren.

SCHREEUW OM LEIDERSCHAP

Er was zo vrijwel niets meer over van de poging van president Bush, bij de zestigjarige herdenking van het einde van de Tweede Wereldoorlog, om de VS neer te zetten als kampioen van vrijheid en democratie. Tegelijk had de internationale gemeenschap die kampioen wel hard nodig. Tijdens zijn afscheidsrede als secretaris-generaal van de VN in december 2006, verwoordde Kofi Annan dat in het Truman-museum: ‘De wereld schreeuwt weer om

vooruitziend Amerikaans leiderschap.’ Hij wees daarbij op het optreden van Truman in de chaos na de Tweede Wereldoorlog.

Nog begin mei van dit jaar herhaalde de Tsjechische oud-president en voormalig voorvechter voor de mensenrechten Václav Havel het oordeel van Annan. In een artikel in de *International Herald Tribune* over de VN-Raad voor de Mensenrechten constateerde Havel dat de raad het verdedigen van de mensenrechten binnen drie jaar had ingeruild voor ouderwets gekonkel inclusief een ‘beschamende schertsverkiezing’ waar juist notoire schenders van de mensenrechten aan deelnamen.

Het cruciale punt is het woord dat Annan gebruikte: leiderschap. In de conclusies van de studie *Global trends 2025* komt dit woord ook terug. Terwijl de onderzoekers er stellig van overtuigd zijn dat er een drastische verschuiving van de macht naar het Oosten zal plaatsvinden, tekenen ze wel het volgende aan: ‘Leiderschap is de sleutel. Menselijke acties zullen hoogstwaarschijnlijk de cruciale factoren voor de uitkomst van deze ontwikkelingen zijn. Historisch gezien behoren leiders en hun ideeën tot de grootste oorzaken voor verandering in de laatste eeuw. Zoals we hebben benadrukt, lijken de trends van nu in de richting te gaan van een potentieel meer gefragmenteerde en in conflicten verkerende wereld in de komende vijftien tot twintig jaar, maar slechte uitkomsten zijn niet onvermijdelijk.’

Daarom was er ook zo’n sterke hoop op de verkiezing van een echt andere president, die het beschadigde gezag van onze internationale agent weer kon herstellen. En daarom was Amnesty zo ‘verbijsterd en buitengewoon teleurgesteld’ toen Clinton op haar eerste reis naar China toog en aankondigde daar niet te veel te willen spreken over de mensenrechten. Er was eerst geld nodig en daar moet je nu eenmaal vriendelijk om vragen.

Maar dat geld herstelt de positie van de VS niet, heeft Obama gemerkt. De doorslaggevende factor ligt bij moreel leiderschap. Dat is ‘onze sterkste munteenheid’, zo zei hij op 21 mei in zijn rede over het veiligheidsbeleid in de National Archives. Een belangrijke uitspraak op de plek waar onder andere de Onafhankelijkheidsverklaring en de Constitutie, de geboortedocumenten van de Verenigde Staten, worden bewaard. Obama verbindt nadrukkelijk de veiligheids- en buitenlandpolitiek met de in deze documenten vastgelegde waarden van vrijheid en rechtvaardigheid. Ze zijn volgens Obama ‘een licht dat schijnt voor iedereen die vrijheid, gerechtigheid, gelijkheid en waardigheid in deze wereld zoekt’. Dat zijn mooie woorden, maar Amerika is daarmee niet meteen terug als morele leider in de internationale gemeenschap. Zeker niet als de minister van Buitenlandse Zaken de mensenrechten een stuk lager op de agenda zet dan de economische relatie.

Ook daar is de afgelopen tijd stevig over nagedacht. Tijdens de ‘Dag van Buitenlandse Zaken’ op 1 mei bleek dat op verschillende manieren. In een

toespraak stelde Clinton dat ‘naar mijn mening, en ik ben blij dat anderen in de regering daarmee instemmen, onze relaties te veel gericht zijn geraakt op de economie’. De diplomaten van de VS moeten liever blijven werken aan ‘een betere, democratischer, veiliger en welvarender wereld’.

NIEUW TIJDPERK VAN BETROKKENHEID

Op het terrein van de mensenrechten heeft Obama ook een nieuwe koers uitgezet, vooral in de VN-Raad voor de Mensenrechten. Eind maart noemden minister Clinton en de ambassadeur van de VS bij de VN, Susan Rice, dit als belangrijk onderdeel van ‘het nieuwe tijdperk van betrokkenheid’ in de Amerikaanse buitenlandpolitiek. Esther Brimmer, de nieuwe onderminister van Buitenlandse Zaken met de portefeuille voor internationale organisaties, verklaarde op 14 april dat de regering Obama ‘diep betrokken is bij zaken van internationale mensenrechten en bij de rol van de VS als speler in het bevorderen van universele standaarden’. Dat is een duidelijke stellingname tegenover China en Rusland, die juist grote vraagtekens bij die universele standaarden plaatsen.

VN secretaris-generaal Ban Ki-moon reageerde enthousiast: ‘Volledige inzet van de VS bij zaken betreffende de mensenrechten is een belangrijke stap in de richting van het bereiken van een inclusief en levendig proces om de mensenrechten over de hele wereld te beschermen.’ En Annan kreeg op 13 mei alsnog antwoord op zijn oproep tot een ‘vooruitziend Amerikaans leiderschap’, toen ambassadeur Susan Rice namens de regering verklaarde dat de VS lid zullen worden van de Raad voor de Mensenrechten om daar ‘de leiding te nemen gebaseerd op de sterke, op principes berustende visie die het Amerikaanse volk heeft over het respecteren van de mensenrechten en het ondersteunen van democratie’.

Dit houdt voor de VS ook verplichtingen in. Er moet niet alleen in woorden maar ook in daden afscheid worden genomen van die zaken uit het Bush-tijdperk – waarvan sommige overigens al uit de periode-Clinton stamden – zoals Guantánamo Bay en de onduidelijkheid rond de militaire commissies die terrorismeverdachten berechten. De ‘uitgebreide ondervragingsmethoden’ zijn gelukkig al bij het vuil van de geschiedenis geplaatst, maar om de Amerikaanse waarden van vrijheid en democratie weer als een licht te laten stralen (in de woorden van Obama), moeten de zwarte schaduwen van geheime gevangenschappen en marteling echt volledig verdwijnen. De weerstand van het Congres daarbij, het dwarsliggen bij een snelle sluiting van Guantánamo en andere delen van het veiligheidsbeleid, is gezien de schade die de VS internationaal door deze zaken hebben opgelopen bijzonder kortzichtig. Het versterkt het risico dat het spreken

over Obama de VS als twee ongelijke grootheden toeneemt. In zijn bekende radicaliteit heeft president Chávez van Venezuela dat al aangegeven toen hij in de OAS (Organisatie van Amerikaanse Staten) Obama omschreef als een verademing na diens voorganger, maar er meteen aan toevoegde dat 'het rijk', de kwaadaardige Amerikaanse wereldmacht, ondanks de wisseling van de wacht in het Witte Huis 'nog steeds springlevend is'.

Ook China past deze truc toe: in Chinese staatskranten beginnen alle positieve berichten over de nieuwe Amerikaanse politiek stevast met de naam 'Obama', terwijl kritiek uit Washington op het Chinese optreden een kop oplevert met als beginwoorden 'de VS'. De notie erachter is dat zelfs een zo aansprekende leider als Obama het 'kwade karakter' van de VS niet zal kunnen veranderen.

Tegelijk kijkt de hele wereld toch weer naar de VS. Terwijl daar de wortel ligt van de huidige economische crisis, wordt het begin van een opleving van de wereldeconomie ook weer uit de VS verwacht. 'De cijfers uit de VS'

De werkelijke kracht van de VS is dat er geen andere grootmacht is waarbij democratische landen zich veilig voelen

die er aan het begin van de crisis volgens analisten nu toch echt minder toe deden dan vroeger, zijn weer helemaal terug als indicatie van onze economische hoop.

Hetzelfde geldt voor het zieltoegende vredesproces in het Midden-Oosten. Ook daar zijn alle ogen op het Witte Huis gericht, omdat alle andere opties op niets zijn uitge-

lopen. En zo kunnen we nog even doorgaan. Obama wil nu doorpakken in de strijd tegen de Taliban in Afghanistan, waardoor de VS de andere bondgenoten in de ISAF-missie in dit land overschaduwden. De duidelijke machtsaspiraties van China als regionale grootmacht kunnen alleen door de VS worden beantwoord. Nog steeds zijn de VS met afstand militaire wereldmacht nummer 1. Er is gewoon geen alternatief voor de VS op deze terreinen.

CHRISTELIJKE CLUBS

Toch is dat alles niet de werkelijke kracht van de VS. De werkelijke kracht is dat er geen andere grootmacht is bij wie de democratische landen zich veilig voelen als het gaat om het verdedigen van de waarden en de vrijheid van onze democratie. De grote afstand die tijdens de eerste termijn van Bush ontstond tussen de VS en de West-Europese bondgenoten werd veroorzaakt door het feit dat het optreden van Washington schuurde met de

internationale rechtsregels die verbonden zijn met de beginselen van de democratie. Obama heeft volledig gelijk met zijn constatering dat moreel gezag de sterkste munteenheid van de VS is. Als geen ander middel kan dat gezag dienen als tegenwicht voor de ‘wereldwijde boog van onrust’ die het rapport van de Amerikaanse NIC voorziet.

Het brengt wel met zich mee dat de andere pretendents voor de titel van grootmacht Europa en de VS weer op één hoop zullen gooien. Islamitische groeperingen doen dat al jaren — voor hen zijn alle landen die zich inzetten voor democratie in het Midden-Oosten, Irak en Afghanistan ‘kruisvaarderslanden’. Democratie is voor hen een christelijke uitvinding, gericht op het onderwerpen van de islamitische wereld. Maar ook in Azië geldt dat beeld. Kishore Mahbubani, de auteur van *De eeuw van Azië*, stelt onomwonden dat de VS en de EU ‘puur christelijke clubs’ zijn, met ‘één religie, één cultuur, één gedachte’.

Nu wil Amerika nog wel uitkomen voor zijn christelijke achtergrond, en besluit de Amerikaanse president zijn toespraken steevast met ‘May God bless the United States of America’, maar binnen de EU ligt dat een stuk lastiger. Het erkennen van de christelijke wortels van onze samenleving, zoals Mahbubani die waarneemt, roept grote weerstand op. Dat is jammer, want centraal in het christelijke geloof staat juist de naastenliefde, het zoeken van het goede voor de ander. Dat is niet iets om onder het tapijt van de geschiedenis te schuiven, dat is iets om als samenleving trots op te zijn: hier komen we vandaan en of we nu nog gelovig zijn of niet, dit deel van onze erfenis willen we hoog houden. Aan deze beginselen ontleen we ons moreel gezag. Als een licht, zegt Obama, waarmee de droom van een rechtvaardige wereld weer kan worden gewekt. ‘Reviving the dream, surviving the reality’ — het gaat inderdaad samen.